

механізму творення таких складних номінацій; існують різні, нерідко суперечливі думки про природу цих утворень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Азарова Л. Є. Складання як один із способів словотвору / Л. Є. Азарова, Н. Й. П'яст. – Вінниця : УНІВЕРСУМ, 2005. – 123 с.

Стаття надійшла до редколегії 22.03.2012

Г. КУХАРЧУК

НАИБОЛЕЕ УПОТРЕБЛЯЕМЫЕ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫЕ-ЮКСТАПОЗИТЫ В НАУЧНОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ XXI СТОЛЕТИЯ.

В статье рассматриваются существительные-юкстапозиты научной терминологии, проанализировано их продуктивность на современном этапе, установлено их количество и процесс дальнейшего функционирования.

Ключевые слова: юкстапозиты, заимствованные компоненты, словосложение, термины-гибриды, наиболее употребляемые компоненты, продуктивность основ.

G. KUHARCHUK

THE MOST USED NOUNS-«UKSTAPOSUITS» OF SCIENTIFIC TERMINOLOGY IN THE XXI CENTURY.

In this article was considered nouns-«ukstaposuits» in scientific sphere, was research the potential of this components in modern language, was determine their quantity and process of their function in the future.

Key words: ukstaposuits, borrowing components, compounding, terms-hybrids, the most used components, the productivity of bases.

УДК 81'373.43

Юлія НАДТОЧІЙ

СТРУКТУРНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ НОМІНАТИВНИХ ОДИНИЦЬ НІМЕЦЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ У ПЕРЕКЛАДАЦЬКОМУ АСПЕКТІ

У статті розглянуто поняття процесу номінації, основним завданням якого є створення мовних одиниць із номінативною функцією, які служать для іменування фрагментів дійсності та формування відповідних понять про них у формі слів. Виявлено, що основним способом номінації на сьогоднішній день в термінології техніки є вторинна номінація, в основі якої лежить асоціативний характер людського мислення.

Ключові слова: номінація, ономасіологічна категорія, препозитивний терміноелемент, постпозитивний терміноелемент, аббревіатура, повторна номінація, багатокomпонентний термін-словосполучення, неологізм, термінологічне гніздо.

Актуальність теми зумовлена необхідністю комплексного наукового опису структурних та функціональних особливостей номінативних одиниць німецької електровимірювальної термінології.

Мета роботи – структурно-функціональний аналіз термінів електровиміральної терміносистеми та способи їх перекладу.

Основною одиницею термінології (найменшою її складовою частиною) є слово. Тому концепція слова-терміна займає в термінології найважливіше місце. В мові функціонують слова-терміни та слованетерміни, або загальноживані слова.

У лінгвістиці існує напрямок, заснований на прямому протиставленні двох знакових одиниць: «термін-слово», «термін-слово загальної мови, загально уживане слово». Саме цей напрямок не визнають ті дослідники, які вважають функціональність особливістю терміна. Таким чином, можна виділити дві точки зору на внутрішню природу терміна: субстанціональну та функціональну. У відповідності зі субстанціональною точкою зору термін вважається особливим знаком, особливим видом слова чи словосполучення. З функціональної точки зору, термін являє собою особливу функцію лексичної одиниці. Тому основне питання специфіки терміна може бути сформульоване так: що таке термін – властивість лексичної одиниці (особливий вид слова) чи особлива функція лексичної одиниці? Різниця між терміном і загально уживаним словом проявляється, перш за все, у плані змісту, визначається відмінностями наукового та побутового понять.

Досвід та деякі спеціальні дослідження свідчать про те, що синтагматика термінів одно рідніша та бідніша, ніж синтагматика слів загального уживання – і разом з тим точніша та суворіша. Це пояснюється, очевидно, тим, що терміни є необхідними для обслуговування логічних запитів діючої думки, в той час як слова загального уживання відповідають на запити багатосторонньої роботи свідомості людини в цілому, включаючи такі її сторони, як емоції, воля, естетичні «переживання», відчуття [6, с.134].

Оскільки слово являє собою нерозривну єдність форми (знака) та змісту, то термінологічність мовного знака знаходиться у прямій залежності від рівня спеціалізації поняття, яке асоціюється з його значенням. Вказівкою на термінологічність знака, який здатний виконувати термінологічну функцію, є сам факт його уживання у спеціальній мові, за межами якої він втрачає функціональну та семантичну специфіку та перестає бути терміном [1, с.136].

Характерною особливістю терміна як слова в функції назви спеціального поняття є його належність до двох систем. Термін – член

певної термінологічної системи, яка відображає систему понять даної науки. Як лексична одиниця, термін входить в лексико-семантичну систему мови, де займає певне місце серед інших одиниць цього рівня на основі своїх мовних характеристик. Отже, особливість терміна – у його «подвійному громадянстві», у його положенні як одиниці логоса та одиниці лексиса, тобто, одиниці наукового знання та загальномовного знання. З точки зору логоса, змістовна сторона терміна обмежується, основним чином, його абсолютною цінністю, тобто тим науковим поняттям, яке даним терміном означається. З точки зору лексиси, значення терміна визначається не лише абсолютною цінністю, тобто співвідношенням з науковим поняттям, але й місцем терміна в лексико-семантичній системі мови, а також його сполучним потенціалом, тобто, крім абсолютної цінності, в значення терміна входять іще відносна та сполучна ціннісні характеристики.

Для функціонального погляду, передбачених у роботах Г.О.Винокура та в більшості сучасних визначень терміна, характерним є виділення в якості головної диференційної ознаки терміна функції вираження спеціального професійного поняття, тобто, термін розуміється не як особливе слово (словосполучення), а як слово чи словосполучення в особливій функції. Функціональний підхід до терміна пов'язаний з поняттям «поняття» як основною ознакою, яка диференціює терміни та загально уживані слова. Прибічники функціональної точки вважають, що термін завжди пов'язаний з поняттям [8, с. 47].

Вказуючи на специфіку мовної функції термінів та сфери їх розповсюдження, вважають, що основне в специфіці терміна – його спеціальне професійне використання. Сфера розповсюдження або застосування термінів визначається звичайно спеціальна та для кожного типу термінології обмежена певною галуззю знань чи виробництва. Підкреслюючи цю загальновизнану властивість терміна, не слід доводити її до крайності. Не можна погодитися з думкою, що ні у формі, ні в змісті не можливо «знайти суттєвої відмінності між словом неспеціальної загальноуживаної лексиси та словом лексиси термінологічної. Реальна, об'єктивна різниця між двома цими типами слів – це, по суті, різниця позамова. Якщо слово загально розповсюджене, неспеціальної лексиси співвідноситься з загальновідомим об'єктом, то слово термінологічної лексиси – об'єктом специфічним, відомим лише обмеженому колу спеціалістів. Ніякої іншої

різниці між цими типами слів не існує». Відмінність між терміном та нетерміном розглядається тут уже не в специфіці слова, а в специфіці об'єктів номінації (тобто не у специфіці самих слів, а в специфіці позначених об'єктів); більш того, ця різниця ставиться в залежність навіть не від самої специфіки позначеного об'єкта, а від того, чи знають чи не знають цей об'єкт за межами обмеженого кола осіб-спеціалістів. Це суперечить реальному існуванню термінів, і тому погоджуються з думкою про те, що питання потрібно ставити інакше: термін не перестає бути терміном, якщо його та позначений ним об'єкт знають або упізнають (а термін ще й застосовують) за межами певного вузького кола спеціалістів [9, с. 91]. Це підтверджується і практикою складання термінологічних словників: спеціалісти-термінологи включають до своїх словників слова та словосполучення незалежно від того, знають чи не знають їх за межами «обмеженого кола спеціалістів», так як при цьому важливо урахувати все, що характерно для певної сфери мовного спілкування, а звичайно, не лише те, що невідоме нікому іншому, крім певного вузького кола спеціалістів. Тому підтримують тих лінгвістів, які пов'язують термінологічність з функцією мовних одиниць та визнають специфіку сфери використання та специфіку позначеного об'єкта [3, с. 123].

У літературі останніх років була показана некоректність протиставлення «термін-слово». Ця опозиція неправомірна з двох причин:

- 1) термін може бути складним і тому уже формально не співвідноситься зі словом;
- 2) простий (нескладний) термін не може протиставлений слову, бо він сам є словом.

1. Ця опозиція базується на визнанні існування двох множин: «спеціальна (термінологічна) лексика» та «загальноживана (нетермінологічна) лексика». Але ознаки цих множин та ознаки елементів, які входять до цих множин виявляються зовсім невизначеними. До якої із цих множин слід віднести професіоналізми типу жаргонізми, які, на думку більшості лінгвістів, наближаються до термінів, але використовуються в щоденному спілкуванні? Невипадково, в лексикографічній практиці спостерігаються серйозні труднощі при віднесенні багатьох одиниць до рубрики спеціальної (термінологічної лексики). Таким чином, відсутність окреслених меж та критеріїв види-

лення спеціальної та загальнонавчальної лексики в межах лексики якої-небудь мови не дозволяє однозначно ідентифікувати терміни [11, с. 265].

2. Будь-яка лексична одиниця може перейти із множини термінів в множину загальнонавчаних лексем та навпаки (якщо навіть ми в даний момент надійно віднесли цю одиницю до першого чи другого класу одиниць). Нема ніяких принципових перешкод для будь-якого слова або словосполучення стати терміном та, навпаки, для будь якого терміна не існує перешкод загубити свою термінологічну відносність та перейти «до загального користування» [10, с. 21].

Слід поновити в правах забуте положення Г. О. Винокура: «В ролі терміна може виступати будь-яке слово термін – це не особливе слово, а лише слово в особливій функції»[13]. Інакше кажучи, одиниця, яку ми називаємо терміном, представляє собою структурно-субстанціональне явище як лексема та функціональне явище як термін.

Можна говорити, що терміни не «створюються» в тому значенні, як ми це говоримо про слова та інші лексичні одиниці, лексеми стають термінами за певних умов. Найголовніше, щоб лексема відповідала вимогам системи, в розпорядженні якої вона надійшла. Вважається беззаперечно жорстко сформульована думка Б. Ю. Городецького та В.В.Раскіна: «Окремо взятий термін сам по собі є фікція. Він існує лише і системі термінів, тобто поряд з іншими термінами з якими він пов'язаний певними відношеннями» [4, с.157]. Очевидно, правильним є й протилежне положення: при розпаді терміносистеми термін перестає існувати як такий зберігаючись як лексична одиниця.

При цьому не слід забувати, що терміносистема – знакова модель галузі діяльності чи галузі знань, як уже згадувалось, знаходиться в ізоморфній відповідності з логічною моделлю, яка, в свою чергу визначається теорією цієї області. Слід звернути увагу на факт широкого використання сполучення «спеціальна термінологія» (у значенні «система спеціальних термінів») [14, с. 392].

Під час аналізу проблеми «термін – слово загальної мови», перш за все, відзначається різнобічна і постійна взаємодія між словником загальної мови і термінологією. Немає сумніву втому, що термін є словом, яке входить до словникового складу мови [5, с. 129]

Спираючись на лексичний та семантичний аналіз термінів, представники другого напрямку в термінології (Р. Г. Піотровський, В. М. Лейчик, В. Г. Гак та ін.) приходять до висновку, що термін є

«функція, вид уживання лексичної одиниці, а не особливий тип лексичної одиниці» [2, с. 84].

Слід зазначити, що не існує особливого, термінологічного словотворення та синтаксису, а є лише ряд граматичних особливостей, які висуваються на передній план при побудові термінів. Проте ці особливості, які в інших пропорціях спостерігаються й в інших сферах лексики, не дають підстав говорити про формально-структурне протиставлення термінів та нетермінів (слів та словосполучень) [7, с. 54].

Можна говорити про відповідність та умовність існування терміна з двох причин:

по-перше, оскільки терміни, будучи лексемами, не володіють постійними семантичними і формальними властивостями, які протиставляють їх іншим лексемам, а навпаки, набувають їх «тимчасово», поки вони знаходяться у межах певної терміносистеми;

по-друге, оскільки саме існування терміносистеми є відносним, залежить від зародження, розквіту та відмирання теорії, яку ця терміносистема відображає. Крім того, умовність терміна і в тому, що він відбиває наукове поняття, яке, в свою чергу, постійно «рухається», змінюється.

Термін існує при існуванні певної термінологічної системи, елементом якої він є. Існування терміна як лексичної одиниці є абсолютним, а існування терміна як терміна є відносним. З усього видно, що термін – поняття функціональне, а не структурно-субстанціональне» [12, с. 73].

При опрацюванні довідкових джерел та спеціальної літератури було виявлено ряд номінативних одиниць, які відрізняються високою частотністю вживання у відповідній підмові і утворюють розгалужені термінологічні гнізда. Термін «*das Elektron*» є найчастотнішим, зустрічається у 384 термінах у різних варіаціях: складні слова, багатокomпонентні слова, терміни-словосполучення:

– двокомпонентні терміни: *das Bahnelektron* – електрон орбіти (калькування);

– трикомпонентні: *das Bremsstrahlungselektron* – електрон гальмівного опромінення (описовий переклад);

– трикомпонентні терміни з запозиченими детермінативними компонентами: *das nock-on-Elektron* – електрон віддачі (еквівалент);

– чотирьохкомпонентні: електрон – *das Elektron-Positron-Speicherringssystem* – позитронний колайдер (еквівалент);

– терміни-словосполучення: *freies Elektron* – вільний електрон, хоча деякі словосполучення мають і складний термін-відповідник, наприклад: *das Kristalelektron* – вільний електрон, еквівалент.

Слово «електрон» не набуває в технічній термінології інших значень: способи перекладу різноманітні.

Друге місце термін (вимірювання), що входить до складу 325 номінативних одиниць. До термінологічного гнізда зараховувалась також похідна основа *-meß*, яка є більш поширеною у термінології як словотворчий елемент. Слово *die Messung* використовується як опорне слово, в той час як *-meß* – є визначальним компонентом. До цього термінологічного гнізда можна зарахувати також терміни з компонентом *-messer*, загальна кількість яких – 85.

Розглянемо приклад перекладу терміну:

Innerhalb der vorgegebenen Fläche wird dann zunächst eine *geometrische Messung* vorgenommen. Bei der zweiten Methode, der Geoelektrik, wird ein schwacher Stromimpuls durch die Fläche geleitet. Sollte zwischen dem Impulsgeber und dem Empfänger ein Objekt sein, ist dies durch die Stärke oder die Schwäche des Impulses feststellbar

– На цій поверхні спочатку буде проведено магнітометрія. Під час другого методу, електророзвідки, через поверхню пропускається слабкий електричний імпульс. Якщо між генератором імпульсів і елементом датчиків є об'єкт, він може бути встановлений шляхом посилення чи послаблення імпульсів

Цей приклад є цікавим для дослідження, бо термінові притаманна синонімія, а точніше багатозначність.

Наступним за частотністю є компонент *der Wandler* (в 280 термінах).

der Drehwandler –обертальний перетворювач (калькування) - *двокомпонентні терміни*

der Fotospannungswandler – фотогальванічний перетворювач (калькування), *трикомпонентний термін*

der Fernleitungsrelaisumwandler – лінійний релейний перетворювач (імпульсів) (еквівалент) – *чотирьохкомпонентний термін*

З компонентом *der Wandler* було виявлено також термін, який складається двох компонентів і є найчастотнішим у термінології електровиміральної техніки: *der Widerstandswandler* – перетворювач опору. Компонент *der Wandler* був представлений у термінологічному гнізді не як опорне слово, а й як визначальний компонент:

Der Wandlerzähler – лічильник для під'єднання через вимірювальний трансформатор (описовий переклад з розширенням значення).

Термін є багатозначним, тому важливо усвідомити, який саме переклад підходить у конкретному контексті. Наприклад: *die*

Wandlerprüfeinrichtung – прилад для експертизи вимірювальних трансформаторів – *перетворювач, трансформатор, гідротрансформатор*.

Термін **der Widerstand** входить до складу 254 термінів. Основну кількість складають терміни-словосполучення (124 терміни):

aerodynamischer Widerstand – *аеродинамічний опір*;

konjugiert komplexer Widerstand – *комплексно-спряжений опір*.

Іншу частину складають дво- та трикомпонентні терміни, в яких **der Widerstand** є як опорним, так і визначальним:

der Basisausbreitungswiderstand – опір поширення електронів з бази напівпровідникового тріода (описовий переклад з розширенням значення);

die Widerstandszunahme – збільшення опору (калькування);

die Widerstandsmessbrücke – вимірювальний міст з активним опором в плечах (описовий переклад з розширенням значення).

Die Prüfung трапляється в 193 номінативних одиницях:

die Lebensdauerprüfung – випробування на стійкість (описовий переклад);

die Prüfung an Ort und Stelle – контроль в робочій схемі (еквівалент).

Наступні терміни відзначилися частотністю використання в термінології електровимірювальної техніки, але кількістю поступаються вищевказаним, переклад не відрізняється контекстуально від поданих словникових значень та не залежить від конкретного контексту: - **winkel** (28 номінативні одиниці), **-leistung** (33 номінативні одиниці), **-verlust** (44 номінативні одиниці), **-verfahren** (58 номінативні одиниці), **-technik** (76 номінативні одиниці), **-anlage** (95 номінативні одиниці), **-zahl** (123 номінативні одиниці).

Отже, особливість терміна та його основна відмінність від загальноживаного слова полягає лише в науково сформульованому понятті, яке містить всі суттєві ознаки предмета (явища) та визначає його місцев системі спеціальних понять. Отже, термін являє собою структурно-функціональне явище як лексема і функціональне явище як термін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вепрева И. Т. О функциональной эквивалентности лексических и морфемных единиц // Классы номинаций в функциональном аспекте / И. Т. Вепрева, И. П. Говорова. – Свердловск, 1986. – С. 128–136.

2. Вульферт И. И. Пособие по переводу немецкого научно-технического текста / И. И. Вульферт. – М., 1979. – 259 с.

3. Журавлева Т. А. Особенности терминологической номинации / Т. А. Журавлева. – Донецк : Донбасс, 1998. – С. 146.
4. Зарицький М. С. Переклад: створення та редагування / М. С. Зарицький. – К. : Парламентське видавництво, 2004. – 223 с.
5. Канделаки Т. Л. Значение терминов и системы значений научно-технических терминологий / Т. Л. Канделаки // Проблемы языка науки и техники: Логические, лингвистические и историко-научные аспекты терминологии. – М., 1970. – С. 232.
6. Лакофф Дж. Когнитивная семантика / Джордж Лакофф // Язык и интеллект. – М., 1996. – 177с.
7. Лейчик В. М. Терминология и терминосистема // Научно-техническая терминология : сб. науч. трудов / В. М. Лейчик. – 2000. – Вып. 2. – С. 54–55.
8. Переверзев К. А. Высказывания и ситуация: об онтологическом аспекте философии языка / А. К.Переверзев // ВЯ – 1998. – № 5. – С. 24–52.
9. Савицкий В.М. Скрытая внутренняя форма слова / В. М.Савицкий // Проблемы значения и смысла : сб. науч. трудов – Волгоград : Перемена, 1994. – С. 89-92.
10. Селиверстова О. Н. Когнитивная семантика на фоне общего развития лингвистической науки / О. Н.Селиверстова. – ВЯ – 2002. – № 6. – С. 12–26.
11. Серета Н. А. До питання мовного значення в сучасній германістиці / Н.А.Серета // Наука і сучасність. – К. : Логос, 2002. – Том 22. – С. 260–268.
12. Скороходько Е. Ф. Термін у науковому тексті / Е. Ф. Скороходько. – К.: Логос, 2006. – 99с.
13. Смеречанський Р. І. Довідник з граматики німецької мови / Р. Ї. Смеречанський. – К., 1989. – 302 с.
14. Чередниченко О. І. Міжкультурні аспекти перекладу / О. І. Чередниченко // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. праць. Спец. випуск: Мови, культури, переклад у контексті европ. Співробітництва : міжнар. конф. – К., 2001. – С. 485.

Стаття надійшла до редколегії 02.04.2012

Ю. НАДТОЧИЙ

СТРУКТУРНЫЕ ТА ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ НОМИНАТИВНЫХ ЕДИНИЦ НЕМЕЦКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ: ПЕРЕВОДЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В статье рассматривается понятие процесса номинации, основной задачей которого есть создание языковых единиц с номинативной функцией, которые служат для обозначения фрагментов действительности та формирование соответствующих понятий о них в виде слов. Определено, что

основным способом номинации на сегодняшний день в терминологии электроизмерительной техники есть вторичная номинация, в основе когрого лежит ассоциативный характер человеческого мышления.

Ключевые слова: номинация, ономаσιологическая категория, препозитивный терминоэлемент, постпозитивный терминоэлемент, аббревиатура, повторная номинация, много-компонентный термин-словосочетание, неологизм, терминологическое гнездо.

Y. NADTOCHNY

STRUCTURAL AND FUNCTIONAL FEATURES OF NOMINTED UNITS IN GERMAN LANDUADE: TRANSLATION ASPECT

This article observes the process of nomination. The main aim of it is to found the linguistic units with the nominative function. The main function of these units is to term the fragments of the reality and to form the corresponding terminological elements. It was determined the main way of nomination in the terminological technical system: it is the repeated nomination. In the basis of it is the associative nature of human thinking.

Key words: nomination, onomasiological category, prepositional terminological element, abbreviation, repeated nomination, many components term – word – combination, neologism, terminological family.

УДК 811.161.2'373.611'367.622:070"20"

Іванна МИСЛИВА-БУНЬКО

ДЕРИВАЦІЯ ІМЕННИКІВ-КОМПОЗИТІВ У МОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано шляхи творення іменникових композитів. Вказано, що ці деривати виникають на основі словосполучень із сурядним і підрядним зв'язком. Активністю вирізняються складні іменники, що постали з підрядних словосполучень.

Ключові слова: іменник, композит, мова преси.

Творення складних слів – це один із найпродуктивніших способів деривації сучасної української мови. І це не випадково, бо «композити і складені назви здатні передавати багатшу семантику, ніж прості найменування. Оскільки композитові притаманний <...> семантичний дуалізм» [8, с. 79], та й «можливості цього засобу збагачення лексичних фондів необмежені» [17, с. 421]. Ці способи словотворення (композиція, юкстапозиція, зрощення, аббревіація) застосовувалися на всіх етапах розвитку мови, проте з різною інтенсивністю. У ХХІ столітті під дією екстра- й інтралінгвальних чинників складання активізувало свої можливості. На що сучасні українські газети та журнали відреагували підвищеним продукуванням і введенням у мову композитів, юкстапозитів і аббревіатур.

В українській лінгвістиці складні слова, зокрема й іменники, вивчались у таких аспектах: 1) історія виникнення (М. Плющ, П. Плющ, С. Самійленко, І. Тараненко, В. Німчук, В. Ліпич); 2) структура, морфемна будова, семантика, процеси творення цих одиниць